

dile getirmiştir (Ergun, *Âşık Ömer*, s. 433). Halk şairlerinden pek çoğunun Kuloğlu'nun şiirlerine nazîre yazması da onun gerek yaşadığı dönemde gerekse öldükten sonra yaygın şöhretinin bulunduğunu göstermektedir.

Halk şiiri tekniğini iyi bilen Kuloğlu'nun şiirlerinde tasavvufun etkisinden tamamen kurtulamamakla birlikte aşk ve kahramanlık konuları önemli bir yer tutar. Kayıkçı Kul Mustafa ve Kâtîbî ile çağdaş olan Kuloğlu halk zevkinin inceliklerini ve güzelliğini kuvvetle kavramış, bu anlayışla yazdığı şiirlerine sanatçı kişiliği de eklenince başta Gevherî olmak üzere pek çok şairi etkilemiştir. Aruz vezniyle yazdığı şiirler hece vezniyle yazdıkları kadar başarılı değildir.

Kuloğlu'nun ömrünün uzunluğuna, şöhretinin yaygın oluşuna ve şairlikteki kabiliyetine rağmen günümüze çok az şiiri gelebilmiştir. Şair üzerinde ilk çalışmayı yapan Sadettin Nüzhet Ergun XVII. *Asır Şairlerinden Kuloğlu* adlı eserinde on dokuz şiirini, M. Fuad Köprülü *Türk Şazşairleri*'nde üç koşma ve iki semâisini, M. Halid Bayrı iki koşma ile bir destanını, Hayri Akyüz ise bir koşmayla bir divanını yayımlamıştır (bk. bibl.). Kuloğlu üzerinde en geniş çalışmayı yapan Cahit Öztelli'nin eserinde ise (bk. bibl.) şairin yetmiş beş şiiri yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 283; Naîmâ, *Târih*, II, 249-250; Sadettin Nüzhet [Ergun], XVII. *Asır Şairlerinden Kuloğlu*, İstanbul 1933; a.mlf., *Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul 1935, s. 433; M. Fuat Köprülü, *Türk Şazşairleri* (İstanbul 1940), Ankara 1962, s. 122-123, 132-135; a.mlf., "XVII. Asır Şazşairlerimizden Kuloğlu", *Hayat*, VI/132, Ankara 1929, s. 2; Cahit Öztelli, *Üç Kahraman Şair: Köroğlu-Dadaloğlu-Kuloğlu*, İstanbul 1974, s. 275-358; a.mlf., "Kuloğlu Hakkında", *TFA*, I/17 (1950), s. 267-268; a.mlf., "Kuloğlu'nun Yeni Bulunmuş Şiirleri", a.e., I/19 (1951), s. 299; a.mlf., "Kul Oğlu", *TDL*, sy. 61 (1956), s. 34-37; a.mlf., "Kuloğlu Mustafa", *TDEA*, V, 438; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihî*, İstanbul 1979, II, 706-707; Mehmet Halit Bayrı, "Kuloğlu", *TFA*, III/63 (1954), s. 995-996; Hayri Akyüz, "Kul Mahlaslı Şairler- Kuloğlu ve Kayıkçı Kul Mustafa", a.e., IV/90 (1957), s. 1437-1438; Hamdi Hasan, "Kayıkçı Kul Mustafa'nın Bilinmeyen Bir Şiiri", *el-Hilâl*, X/78, Üsküp 1996, s. 7; Fahir İz, "Kuloglu", *EL* (İng.), V, 367.

NURETTİN ALBAYRAK

KULU, Fahreddin

(bk. FAHRÎ EFENDİ).

KUM

(کوم)

İran'ın en önemli
dinî merkezlerinden biri.

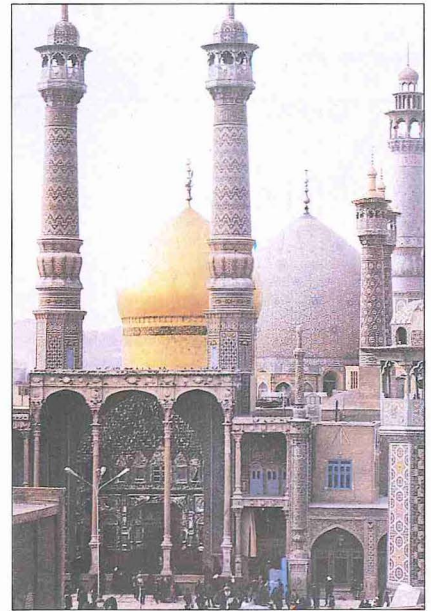
Zağros sıradağlarının kuzeydoğu kolunun eteklerinde ve Kum ırmağı kıyısında deniz seviyesinden 930 m. yükseklikte kurulmuştur. Tahran'ın 150 km. güneybatısında bulunan şehir aynı zamanda Kum idarî bölümünün de (şehristan) merkezidir. Şehrin yakınındaki Kal'a-i Duhter tepesinde bulunan çanak çömlek parçaları yörenin milâttan önce V. binyıldan itibaren iskân gördüğünü göstermekte, çevredeki Selevkî ve Sâsânî mimarlık eserleri de bu iskânın yoğunlaştığı dönemler hakkında bilgi vermektedir. Bazı yazılı belgelerden, ne zaman kurulduğu bilinmeyen Kum'un Büyük İskender tarafından tahrip edildiği ve Sâsânî Kralı I. Kubâd (488-531) tarafından tekrar kurulduğu öğrenilmektedir (Ali Asgar Fakihî, I, 54-55). 23 (644) yılında Ebû Mûsâ el-Eş'arî kumandasındaki İslâm ordusunun fethettiği söylenen şehri (İA, VI, 981) çok daha sonra 94'te (712-13) Kûfeli Şîî Araplar'ın kurduğu yolunda da bir görüş bulunmaktadır (EJ² [Fr.], V, 370). Buna göre Kûfeli Şîî Araplar burada birbirine yakın yedi ayrı yerleşim merkezi kurmuşlar ve bunları bir surla koruma altına almışlardır. Kum ismi de bu yedi merkezden birinin adı olan Kumîdân'dan, o da Kumemeydân'dan (tepeciklerle çevrili yer) gelmiş olabilir. Şîî kaynaklarında yer alan, Kum adının Kâim lakabıyla anılan Muhammed el-Mehdî taraftarlarınınca verildiği yahut Hz. Peygamber'in mi'raca çıkarken kendisine gösterilen ve insanların Hz. Ali'nin imâmetini kabul etmesini engellemeye çalışan şeytan, "kum" (kalk, git) demesiyle ilgili olduğu şeklindeki rivayetler ise şehre kutsiyet atfetme çabasının bir sonucudur.

Şîî dünyasında Kum-ı Mukaddese adıyla anılan şehir özel bir öneme sahiptir. Halk arasında adının Resûl-i Ekrem tarafından konulduğuna, burada oturan kişilerin oldukları yerde sorgulanıp doğrudan cennete gireceklerine, meleklerin ahaliyle birlikte şehri her çeşit belâdan koruduklarına, Ca'fer es-Sâdık ve diğer imamların bu şehirde yaşamış ve yaşayacakları hakkında hayır duada bulunduklarına, ayrıca Fâtıma el-Ma'sûme'nin türbesini ziyaret edenlere cennetin bahşedileceğine inanılmaktadır. Kum'un Şîîler için önemli bir ziyaret yeri olması, 201 (816-

17) yılında yedinci imam Mûsâ el-Kâzım'ın kızı Fâtıma el-Ma'sûme'nin, ağabeyi sekizinci imam Ali er-Rızâ'nın yanına giderken ölmesi ve burada toprağa verilmesi sebebiyledir. Fâtıma el-Ma'sûme'nin türbesinin özellikle Selçuklu döneminde ünü artmış, şehir de bu devirde büyük bir ilâhiyat eğitim merkezi haline gelmiştir. Mekke ve Medine hariç tutulursa Şîa coğrafyasında Necef, Kerbelâ ve Meşhed'den sonra dördüncü sırada yer alan Kum, dinî eğitim merkezi olması sebebiyle Meşhed'den daha önemli sayılmıştır. Fakat XII. yüzyılda dokuz kadar medresesi bulunurken meydana gelen olaylar sebebiyle uzun süre bu vasfını kaybetmiş ve ancak Safevîler döneminde tekrar ilmi canlılığına kavuşmuştur. İlmî canlanmada, I. Şah Tahmasb'ın yaptırıp Feth Ali Şah'ın geliştirdiği Feyziyye Medresesi'nin rolü büyüktür. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Havze-i ilmiyye adıyla bilinen medreseler topluluğu Abdülkerim Hâirî, Muhammed Hüccet Kûherî, Muhammed Takî el-Hânsârî, Sadreddin el-İsfahânî, Burûcirdî gibi müctehidler tarafından geliştirilip güçlendirilmiş ve buralarda birçok âlim yetişmiştir.

Türkmen ve ilk Safevî sultanlarının kışlık ikametgâhı olan Kum'daki en büyük gelişme, Şah I. Abbas'ın Osmanlı Devleti'nin eline geçen Necef ve Kerbelâ'ya yönelik Şîî ziyaretlerini Kum ve Meşhed'e çe-

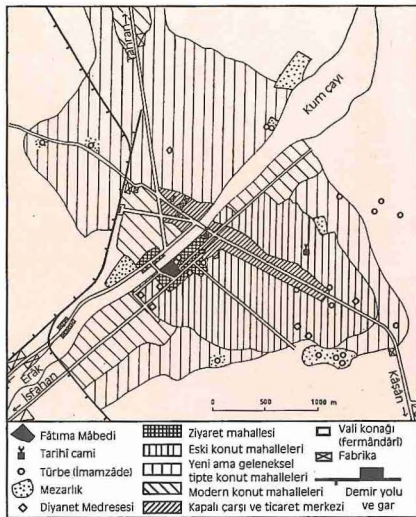
Fâtıma el-Ma'sûme'nin türbesi - Kum

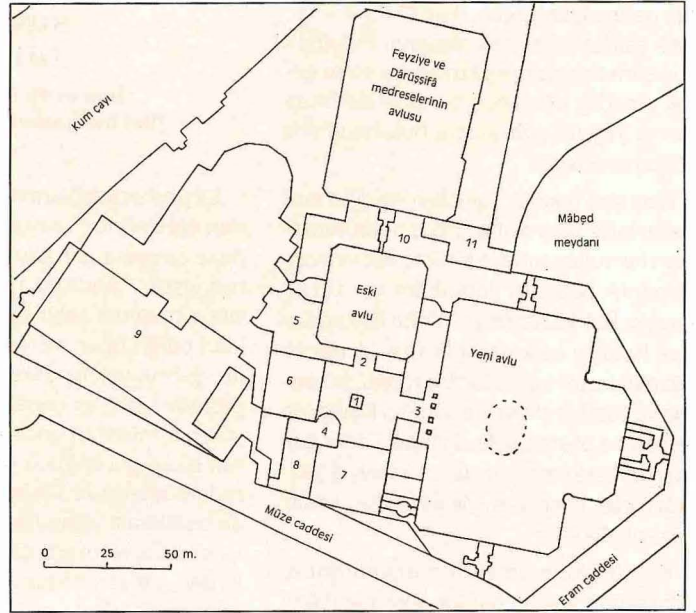
virmesiyle sağlandı. Bunun sonucunda, şehrin en önemli imalatı arasında bulunan kılıçlarıyla pamuklu ve ipekli kumaşları, cam, seramik ve porselenleri şöhret kazandı. XVIII. yüzyılda Kum Afgan soygunlarına, arkasından Nâdir Şah'ın kıymılarına sahne oldu. Ancak bu kötü günler Kaçarlar'ın hâkimiyetinde unutuldu. Feth Ali Şah, Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi'nin kubbesini altın varakla kaplattı ve bir medrese inşa ettirdi. Nâsirüddin Şah'ın veziri de 1883'te türbenin önüne Sahn-ı Cedîd Meydanı'nı yaptırdı. Şehir 1905-1911 ihtilâli sırasında ve Pehlevîler'in Meşhed'deki medresenin yönetimini hükümete bağlamasından sonra buraya yerleşen, geleneklere bağlı yönetim karşıtlarının merkezi haline geldi. Özellikle geleneksel teoloji eğitiminin sürdürüldüğü bu dinî ağırlıklı merkezde ikamete başlayan dinî liderler müridlerini birçok defa merkezî otoriteye karşı isyana teşvik ettiler. Musaddık hükûmetine karşı ayaklanan Âyetullah Kâşânî ile İran İslâm Devrimi'nin önderi ve İran İslâm Cumhuriyeti'nin kurucusu Âyetullah Humeynî bunların en önemlileridir. Devrimin ardından medreselerde din eğitimi gören öğrencilerin sayısında büyük artışlar oldu. Mekteb-i Zehrâ adıyla kızları için bir okul açıldı ve yeni kurulan Medrese-i İmâm Humeynî'de çeşitli ülkelerden gelen öğrencilere İslâm devrimi ruhunu aşılayacak dersler verilmeye başlandı.

Günümüzde Kum, her yıl 1 milyondan fazla ziyaretçinin geldiği bir ziyaret şehri

Kum şehrinin planı

Kum'da
Fâtıma el-Ma'sûme
Külliyesi'nin planı
(1. Fâtıma mezarı
2. Altın eyvanı
3. Aynalı eyvan
4. II. Abbas
ve otuz bir Safevî
padîşahı
ve şehzadesinin
mezarları
5. Feth Ali Şah ve
Muhammed Şah'ın
mezarları
6. Bâlâ-i Ser Camii
7. Müze Camii
8. Müze
9. A'zam Camii
10. Kütüphane
11. Mâbedin vakıf
müdürlüğü)

ve dinî eğitim merkezi olmasının yanında aynı zamanda önemli bir ticaret ve sanayi şehridir. Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi ile etrafında gelişmiş olan ziyaret mahalli şehrin Kum irmağının sağ kıyısındaki eski kesimindedir. Türbenin önünde yer alan büyük meydanı başta Feth Ali Şah'la Muhammed Şah olmak üzere bazı Safevî şah ve şehzadelerinin türbeleri ve Mescid-i A'zam ile Bâlâ-yi Ser camileri çevreler. Külliye'nin etrafında ise ziyaretçilerin konakladığı otelle misafirhaneler ve çeşitli malların satıldığı çarşılar bulunur. On beş kadar ilâhiyat mektebiyle imamların soyuna mensup 500'e yakın kişinin türbesi ve dışarıdan getirilen birçok cenazenin gömüldüğü mezarlıklar her tarafa dağılmış durumdadır. Şehrin nüfusu hızla artmış, 1966'da 134.292 iken 1976'da 247.219'a, 1986'da 543.139'a ve 1996-1997 nüfus sayımı sonuçlarına göre de 777.677'ye ulaşmıştır. Bu nüfusuyla Kum İran'ın sekizinci büyük şehridir.

Kum'la ilgili olarak Ebû Ali Hasan b. Muhammed Kummî, Safiyyüddin Muhammed b. Muhammed Hâşim Kummî, Mirza Seyyid Mehdî ve Muhammed Takî Beg Erbâb gibi âlimler müstakil eserler yazmış, ayrıca Batı'da modern çalışmalar yapılmıştır (geniş bilgi için bk. Lambton, II [1990], s. 321-322).

BİBLİYOGRAFYA :

Mirzâ Seyyid Mehdî, *Târîh-i Kum* (İran Maliye Bakanlığı Arşivi, nr. 725); *Mecmû'a-i Nâşirî*, Tahrân Bibliothèque du Golestân, nr. 36-89; Hasan b. Muhammed Kummî, *Târîh-i Kum* (trc. Hasan b. Ali Kummî, nşr. Seyyid Celâleddin Tahrânî), Tahrân 1361 hş.; J. B. Tavernier, *Les six voyages en Turquie et de Perse* (ed. S. Yerasimos),

Paris 1981, s. 126-131; Poulet, *Nouvelles relations du Levant*, Paris 1668, s. 188-194; G. Careri, *Giro del Mondo*, Naples 1699-1704, II, 72-77; T. M. Lycklama, *Voyages en Russie, au Caucase et en Perse*, Paris 1873, II, 368-382; G. A. G. Khan, *Von Tehran nach Beludschistan*, Innsbruck 1881, s. 12-22; A. Arnold, *Through Persia by Caravan*, New York 1888, s. 208-221; G. N. Curzon, *Persia and the Persian Question*, London 1892, II, 1-12; A. Houtum-Schindler, *Eastern Persian Irak*, London 1897, s. 55-93; G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, s. 209-212, 227-229; Ch. E. Stewart, *Through Persia in Disguise*, London 1911, s. 230-236; H. R. d'Allemagne, *Du Khorassan au pays des Bakhtiyaris*, Paris 1911, IV, 12-26; P. Schwarz, *Iran im Mittelalter*, Leipzig 1912, III, 559-568; Muhammed Mukaddesâde, *Ricâl-i Kum ve Bahşî ez Târîh-i Ân*, Tahrân 1335 hş.; L. Lockhart, *Persian Cities*, London 1960, s. 127-131; Ali Asgar Fakihî, *Târîh-i Câmî'-i Kum*, Kum 1350 hş., I-V; Hüseyin Müderrisî Tabâtabâî, *Râhnümâ-yi Coğrafyâ-yı Târîhî-yi Kum*, Kum 1355 hş.; M. Bazin, "En Islam shiite, le pèlerinage de Ghom", *Iran*, Paris 1972, s. 37-41; a.mlf., *La vie rurale dans la région de Qom*, Paris 1974; a.mlf., "Le travail du tapis dans la région de Qom (Iran central)", *Bulletin de la société languedocienne de géographie*, VII (1973), s. 83-92; a.mlf., "Quelques données sur l'alimentation dans la région de Qom", *Studia Iranica*, II/2, Paris 1973, s. 243-253; a.mlf., "Qom, ville de pèlerinage et centre régional", *Revue géographique de l'est*, XIII/1-2, Nancy 1973, s. 77-136; İbrâhim el-Müsevî ez-Zencânî, *Cevle fi emâkini'l-mukaddese*, Beyrut 1405/1985, s. 173-202; M. Siroux, "Le Kal'ê Dukhtar de Kumm", *Athâr-e İrân*, III, Paris 1938, s. 113-120; A. K. S. Lambton, "Qum: The Evolution of a Medieval City", *JRAS*, II (1990), s. 322-339; Cl. Huart, "Kum", *IA*, VI, 981; J. Calmard, "Kum", *EP* (Fr.), V, 369-373; M. Hüseyin el-A'lemî el-Hâirî, "Kum", *Dâ'iretül-ma'ârifî's-Şî'yyetü'l-âmmeh*, Beyrut 1413/1993, XIV, 385-390.

MARCEL BAZIN